

“Дунё” ахборот агентлиги сайти, 2021 йил 21 март
<https://dunyo.news/uz/news/uza-navruzda-imirlamagan-ut-ulan-utindir-temuriylar-va-boburiylar-davrida-am-keng-nishonlangan-bayramni-khallar-anday-kutib-oladi-6056f0633b582>

Жон ва ақлни яратган зот номи билан бошлайман

ГЎЗАЛ, ҚАДИМИЙ ВА ХАЛҚАРО БАЙРАМ НАВРЎЗ ЯҚДИЛЛИК ВА ДЎСТЛИК РАМЗИ СИФАТИДА

Наврўз баҳорнинг биринчи куни, ранг-баранг гуллар ҳаётининг бошланиши, табиатнинг уйғониш вақти, қушларнинг куйлаши ва вақтнинг алмашиши чоғи, худонинг яратганларига донишмандларча нигоҳ билан қараш фурсати ҳамда халқнинг яқдиллиги ва дўстлиги рамзидир.

Қадим замонлардан Шарқ мамлакатларидаги кўпчилик халқлар Наврўз ва баҳорнинг кириб келишини байрам қилишган. Умар Хаём Нишопурий ўзининг «Наврўзнама» асари бошланишида Наврўзнинг вужудга келиши ва нишонланиши тўғрисида шундай ёзган:

Наврўз йилнинг алмашиши билан боғлиқ тарзда вужудга келган бўлиб, ҳар уч юз олтимиш беш куну чорак суткадан кейин келадиган баҳор фаслининг биринчи кунидир. Қадим замонларда пошдоҳ Жамшид бу кунни англаб етганидан кейин уни Наврўз (Янги кун) деб номлади. Шундан сўнг подшоҳлар ва бошқа одамлар унга эргашиб, кейинги йил Наврўзига ҳаётимиз шодлик ва вақтичоғликда ўтсин, деган ниятда бу кунни байрам қилишга тушишди.

***Бар чехрайи гул насими Наврўз хуш аст,
Дар саҳни чаман рўйи дилафрўз хуш аст.***

Мазмуни: Гул юзига Наврўз шаббодаси ёқимли, чаман ичра эса кўнгилни ўртовчи ёрнинг юзи ёқимли.

Эронликлар Наврўзни табиатнинг уйғониши, боғу бўстонларнинг яшнаши ҳамда халқнинг қувончи ва умидининг бошланиш палласи деб билишади. Уларнинг эътиқодича, инсон Наврўзда табиатнинг яшнаши билан уйғун тарзда янги кийимлар кийиб, янгича руҳият ва нигоҳ билан янги ҳаётни бошлаши керак. Низомий Ганжавий «Ҳафт пайкар» асарида шундай деган:

Жома нав кун, ки фасли Наврўз аст.

Мазмуни: Кўйлагингни янгилагин, чунки Наврўз кириб келди.

Ўтмишда Наврўз билан боғлиқ бир қатор урф-одатлар ва анъаналар мавжуд бўлган. Улардан айримлари бугунгача сақланиб қолган бўлиб, бошқа баъзилари давр тўзонларида йўқ бўлиб кетган.

Наврўздан олдин «чаҳоршанбасурий» («чоршанба кунги байрам») деб аталадиган удум бор. Бунда одамлар Наврўздан олдин келадиган йилнинг сўнгги чоршанба куни оммавий томошалар ва ўйинлар ўтказиш орқали Наврўзга пешвоз чиқишади.

Шунингдек, ўтиб кетаётган йилнинг сўнгги пайшанба куни яқинда вафот этган кишиларнинг қабрларини зиёрат қилиш ҳам анъана тусини олган.

Бундан ташқари, Наврўздан кейин нишонланадиган «сиздаҳ бэ дар» («ўн учинчи куни ташқарига чик») удуми ҳам мавжуд бўлиб, оилалар эронча янги йилнинг биринчи оғи бўлмиш фарвардин ойининг ўн учинчи куни (бу кун Наврўз байрами муносабати билан берилган ўн уч кунлик таътилнинг охири кунидир) табиат бағрига чиқадилар-да, ўша кунни биргаликда вақтичоғлик ва ўйин-кулгу билан ўтказишади. Кун охирида ёшлар ўз оила аъзолари билан биргаликда кўм-кўк ўт-ўланларни (соч каби) ўриб-турмаклаш асносида ўзларининг кўнгилга туккан орзуларини баён этадилар. Ўт-ўланларни ўриб-турмаклаш ҳаётни табиат билан боғлаш ҳамда кўм-кўк табиат каби яшнаган ҳолда қолиш рамзи ҳисобланади. Бу куни Эронда расман Табиат куни деб аталади.

Наврўз байрами уйни умумий тозалаш, кўкат ундириш, янги йил харидларини амалга ошириш, «хафт син» («етти син») дастурхони тузаш, айланиб томоша қилиш, дам олишга чиқиш, Наврўз тўғрисида шеърлар ўқиш, урушган ва аразлашган кишилар билан ярашиш, вақтичоғлик ва истироҳат каби гўзал ва ибратли удумларга эга.

Уйни умумий тозалаш Наврўз билан боғлиқ гўзал удумлардан бўлиб, бунда Наврўзга – янги йилнинг бошланишига бир неча кун қолганда оила аъзолари биргаликда умумий тозалашни амалга оширадилар. Бунда уйдаги барча буюмларни жойидан кўзғатиб, ювиб-артиб тозалайдилар ҳамда эскирган кийимлар ва буюмларни ташлаб юборадилар, хоналарни янгилаб, чиройлилаштирадилар. Оиланинг барча аъзолари учун янги кийимлар сотиб оладилар ва уларни Наврўз байрами куни киядилар.

Уйни умумий тозалаш удумидан кейин навбат кўкат ундиришга етади. Онахонлар Наврўзга бир ҳафта қолганда бир оз буғдой, ясимик ва мошни аста-секин униб чиқиши учун чиройли идишларга кўядилар. Улар бунда Ҳофиз Шерозийнинг қуйидаги шеърини ўқишади:

Расид мужда, ки омад баҳор-у сабза дамид,

Вазифа гар бирасад масрафаш гул аст-у набид.

Мазмуни: Баҳор бошланиб, ўт-ўланлар униб чиқди, деган хушхабар келди. Ойлик келса у гул ва шароб сотиб олишга сарфланади.

Сумалак тайёрлаш ва анъанавий ширинликлар пишириш оила аъзолари биргаликда Наврўз байрамини ўтказиш ва «ҳафт син» дастурхони тузаш учун амалга оширадиган ўта гўзал расм-русумлардан бўлиб, бунда Саъдий Шерозийнинг қуйидаги шеърларини ўқийдилар:

***Бар-омад боди субҳ-у бўйи Наврўз,
Ба коми дўстон-у бахти пирўз.
Муборак бодат ин сол-у ҳама сол,
Ҳумоюн бодат ин рўз-у ҳама рўз.***

Мазмуни: Дўстлар кўнгли ва иқболига мувофиқ тарзда тонг шаббодаси эсиб, Наврўз ҳиди димоқларга урилди. Мана шу [кириб келган] янги йил ва бошқа барча йиллар сенга муборак бўлсин, мана шу [кириб келган] янги кун ва бошқа барча кунлар сенга қутлуғ бўлсин.

Наврўзнинг энг гўзал удумларидан яна бири уйда «ҳафт син» дастурхони тузашдир. Айрим тадқиқотчиларнинг айтишларича, ўтмишда ердан униб чиқадиган қут-баракани улуғлаш мақсадида Нарўзнинг етти рамзидан иборат бир дастурхон тузаш урф бўлган.



«Ҳафт син» Наврӯз байрами кунӣ тузаладиган дастурхон бўлиб, унга ерда унадиган ва «син» («с») ҳарфи билан бошланадиган қуйидаги етти турли ризқ-рӯз ва ноз-неъмат тортилади: **сабза** (буғдой, арпа ва ясиқ кўкати), **себ** (олма), **саману** (сумалак), **сир** (саримсоқ), **санжид** (жйда), **сирка** ва **сумоқ** (тотим). Бунда:

кўкат – қайта туғилиш ва эндигина дунёга келганлик рамзи,
 олма – гўзаллик ва соғлик рамзи,
 сумалак – фаровонлик ва қут-барака рамзи,
 саримсоқ – шифо ва даволаш рамзи,
 жйда – муҳаббат рамзи,
 сирка – сабр-бардош ва чидамлилиқ рамзи,
 тотим – қуёшнинг чиқиши рамзи ҳисобланади.

«Ҳафт син» дастурхонининг гирди-атрофида унга комиллик ва зийнат бағишлаш мақсадида бошқа нарсалар ҳам қўйилади. Улар жумласидан кўзгу, Қуръон китоби ёки бошқа, масалан Ҳофиз девони, Фирдавсий «Шоҳномаси» каби китоблар, шамдон (баъзи жойларда оиладаги фарзандлар сонига тенг миқдорда шамдонлар), танга, бўялган тухум, гул, ширинликлар, қуруқ мевалар, қизил балиқ солинган сувли коса ёки графин кабиларни санаб ўтиш мумкин.

Мазмуни: Кўз ва юракнинг ҳар иккаласи ҳаракати Дўстнинг ихтиёридадир, кун ва туннинг айланиши ҳам унинг бошқарувидандир. Эй, бизнинг ҳолатларимизни ўзгартирувчи зот, бизнинг ҳолимизни яхши бир ҳолга айлантиргин.

Ушбу дуо ўқилганидан кейин янги йил расман бошланади. Оила аъзолари бир-бирларини кучоқлаб, ўпадилар ва бир-бирларига совғалар берадилар. Ўша куни ота ва она, бобо ва буви, амма ва амаки, хола ва тоға, ака ва ука, опа ва сингил каби қавм-қариндошлар ва бошқа яқинларни кўргани борадилар. Кейинги кунларда бошқа, узоқроқ қариндошларни бориб кўриш навбати келади. Ундан кейин ҳам вақт бўладиган бўлса, бошқа яқинлар ва дўстлар ҳолидан ҳам хабар оладилар. Одамлар бу кунларни урушган ва аразлашган кишилар билан ярашиш ҳамда бошқалар билан дўстлашиш фурсати деб биладилар.

Одамлар кўпинча Наврўзнинг биринчи куни кўкат палов, балиқ ва куку сабзий каби таомлар тайёрлаб, оила аъзолари ва улуғлари билан биргаликда тановул қиладилар.

Наврўз байрами кунлари мактаблар таътил бўлгани сабабли сайру саёҳатларга чиқиш учун қулай фурсат туғилади. Кўплаб одамлар мамлакатнинг сайёҳлик марказлари, зиёратгоҳлари ва об-ҳавоси яхши жойларига саёҳат қиладилар.

Эроннинг айрим минтақаларида бу кунлари Наврўзга оид шеърлар ўқиш анъана тусини олган. Форсий адабиёт улуғлари ҳам Наврўзга бағишлаб шеърлар ёзган бўлиб, улардан кўпчилигининг девонларидан Наврўз ва баҳор, кун ва туннинг айланиши, оиланинг аҳамияти, бошқалар билан тинч-тотув яшаш, дўстлик, умр ва вақтнинг қадрига етишга бағишланган шеърлар жой олган.

Ўтмишда айрим минтақаларда Мир Наврўзий деб аталадиган бир удум ҳам кенг тарқалган. Бунда ўтиб бораётган йилнинг охириги беш кунида шаҳар ёки маҳалла ҳокимлиги энг қуйи ижтимоий табақалар вакиллари билан бўлган бир кишига берилган. У оддий халқ вакиллари билан бир неча кишини ўз ходимлари сифатида тайинлаб, ҳокимликни амалга оширган. Шаҳар ёки маҳалла халқи ва ҳокимлари ушбу беш кун давомида унинг чиқарган фармонлари ва буйруқларини озми-кўпми бажаришган. Ушбу беш кунлик муддат тугаганидан кейин эса Мир Наврўзий жазолардан озод бўлиб, бирор киши унга «нега ўша беш кунлик муддат давомида ундай қилдинг, бундай қилдинг?», деб даъво қилмайди.

Ҳофиз Шерозий қуйидаги байтда одамнинг умри қисқалиги, гул ҳамда Мир Наврўзий ҳокимлик даврининг қисқалигига ишора қилади:

***Сухан дар парда мегўям, чу гул аз гунча берун ой,
Ки беш аз панж рўзий нест ҳукми Мир Наврўзий.***

Мазмуни: Сўзни кўчма маънода айтаман: Гул каби куртақдан чиқиб келгин-у қувонгин. Чунки Мир Наврўзийнинг ҳокимлиги беш кундан ортиқ эмас.

Наврўз кунларида янги ва чиройли кийимлар кийиб, безаниб-тараниш, уйлар, кўчалар, маҳаллалар, ариқлар, боғлар ва бошқа жойларнинг тоза-озодалиги, шеърхонликлар ўтказиш, мевалар ва ширинликлар тановул қилиш, вақтичоғлик қилиш, катталарнинг кичикларга байрамлик пуллари беришлари, кишиларнинг бир-бирларига яхши тилаклар билдиришлари жисмнинг покланиши ҳамда руҳнинг инсон бўлиш ва худонинг яратганлари орасида энг юқори ўринда бўлишга тайёрланиши чоғидир. Саъдий Шерозийнинг айтишича, Наврўз ва баҳор инсоннинг ошиқ бўлиш ҳамда ўзгариш чоғидир:

***Одаме нест, ки ошиқ нашавад вақти баҳор,
Ҳар гиёҳе, ки ба наврўз нажумбад ҳатаб аст.***

Мазмуни: Баҳор чоғи ошиқ бўлмайдиган одам йўқдир. Наврўзда қимирламаган ҳар қандай ўт-ўлан ўтиндир.

Марказий Осиё ва Кавказ халқлари ҳам Наврўзни улуғлаб, байрам сифатида нишонлайдилар. Наврўз байрами билан боғлиқ унутилиб кетган удумлардан айримлари ушбу минтақалар мамлакатларида қайтадан тикланмоқда.

Амир Алишер Навоий Наврўз билан боғлиқ равишда баҳор, кун ва тун алмашинуви ва инсоннинг ўзгаришига бағишланган гўзал ва муносиб шеърлар ёзган. Жумладан, Навоий шеърларининг бирида шундай сатрларни учратамиз:

***Кўюннга ҳар кун бориб ҳар дам кўрай дермен сени,
Менга ҳар кун байраму ҳар лаҳза Наврўзе керак.***

Бугунги кунда Наврўз Эрон ва Афғонистонда янги йилнинг бошланиши ҳисобланади. Ушбу икки мамлакат халқи Ўзбекистон, Тожикистон, Қиғизистон, Қозоғистон, Туркманистон, Туркия, Озарбайжон, Арманистон, Грузия, Ҳиндистон ва Покистон каби мамлакатлар халқлари билан

биргаликда байрам сифатида нишонлаб, бу кунни вақтичоғлик билан ўтказадилар.

Наврўз Темурийлар ва Бобурийлар даврида, айниқса Ҳиндистонда Акбаршоҳ, Жаҳонгир ва Шоҳжаҳонларнинг ҳукмронлик даврларида кенг нишонланган.

Бирлашган Миллатлар Ташкилоти Бош Ассамблеясининг 2010 йил 23 февраль куни бўлиб ўтган 64-сессиясида «Тинчлик маданияти» кун тартибининг 49 банди доирасида «Халқаро Наврўз куни» деб номланган резолюция қабул қилиниб, унга кўра 21 март куни Халқаро Наврўз куни деб эълон қилинди. Бундан ташқари Наврўз ЮНЕСКО томонидан номоддий маданий мерос рўйхатига киритилган.

Машҳур шоир Шайх Фаридиддин Аттор Нишопурий Наврўз тўғрисида шундай куйлаган:

*Жаҳон аз боди наврўзий жавон шуд,
Зиҳи зебо, ки ин соат жаҳон шуд.*

Мазмуни: Олам Наврўз шамолидан ёшарди, бу чоқ олам қанчалик ҳам гўзал бўлди.

Наврўз байрами олам аҳлининг қувонч, умид, муҳаббат, дўстлик, меҳрибонлик, соғлик, фаровонлик, донишмандлик, тинчлик, яқдиллик ва осойишталик билан бирга кечувчи ҳаётининг гўзал бир рамзидир.

Ушбу муносиб байрам ва ушбу ажойиб кун билан бутун дунё халқлари, хусусан Эрон ва Ўзбекистон халқлари ҳамда Наврўзнинг барча ихлосмандларини чин дилдан қутлаб, буюк Фирдавсийнинг куйидаги шерий сатрларини эслаймиз:

*Ҳама сола бахти ту пирўз бод,
Ҳама рўзгори ту Наврўз бод.*

Мазмуни: Барча йиллар бахт ва омад сенга кулиб боқсин, сенинг ҳар кунинг ва ҳар чоғинг Наврўз бўлсин.

Ҳамид НАЙЙИРОБОДИЙ
Эрон Ислом Республикасининг Ўзбекистон Республикасидаги
Фавқулодда ва Мухтор элчиси

Милодий 2021 йилнинг апрел ойига тўғри келувчи ҳижрий-шамсий 1400 йилнинг фарвардин ойи.